

Голові спеціалізованої вченої ради ДФ 20 051.159

Карпатського національного університету

імені Василя Стефаника

доктору мистецтвознавства, професору,

професору кафедри музичної україністики

та народно-інструментального мистецтва

Дутчак Віолетті Григорівні

76018, м. Івано-Франківськ,

вул. Шевченка, 57

ВІДГУК

офіційного опонента Граб Уляни Богданівни

на дисертацію Пронюк Марії Мирославівни

КУЛЬТУРОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ВЕРХОВНОГО

АРХИЄПИСКОПА УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ

ЙОСИФА СЛІПОГО В СЕРЕДОВИЩІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

представлену на здобуття ступеня доктора філософії

за спеціальністю 034 – Культурологія,

галузь знань 03 – Гуманітарні науки

Актуальність теми дисертаційної роботи. Кожна нація має у своєму пантеоні визначні особистості, які стають символом її духовної сили, культурної ідентичності та історичної тяглості. Для українців такою знаковою постаттю є, беззаперечно, постать Глави Української Греко-Католицької Церкви Йосифа Сліпого, яка уособлює незламний дух, глибоку релігійність, широку ерудованість та відданість духовним цінностям. Від нього відходили найважливіші релігійні, культурно-освітні та духовно-просвітницькі імпульси, спрямовані на збереження української національної ідентичності, і до Другої світової війни, і під час багатолітнього заслання, і під час його перебуванні в

еміграції, де Й. Сліпий очолив українську Церкву у вигнанні. Саме у цей період - після звільнення з радянського ув'язнення у 1963 році і до його смерті у 1984 році, він втілював у життя ряд проєктів та ініціатив, спрямованих на консолідацію української церковної спільноти за кордоном, збереження національно-культурної ідентичності в умовах еміграції, розвиток богословської науки, релігійної освіти та культурної самосвідомості українців у діаспорі.

Тому комплексне осмислення культуротворчої діяльності Й. Сліпого, здійснене в широкому міждисциплінарному дискурсі, необхідність введення у науковий обіг малодосліджених сторінок української церковно-культурної історії, коли є особливий запит сучасного суспільства на культурні орієнтири та духовних авторитетів є, безумовно, актуальним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертація виконана на кафедрі музичної україністики та народно-інструментального мистецтва Навчально-наукового інституту мистецтв Карпатського національного університету імені Василя Стефаника. Вона є частиною науково-дослідної теми «Актуальні питання культурології: теорія та історія культури» (державний реєстраційний номер 0117U004571). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради ради ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», протокол № 9 від 26 жовтня 2021 року.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, результатів і висновків дисертації.

Хочеться відзначити об'ємний міждисциплінарний масив історіографії, опрацьованої дисертанткою, які склали вагоме теоретико-методологічне підґрунтя роботи. Це праці вітчизняних авторів, які висвітлюють у своїх дослідженнях період життя Патріарха до його визволення з радянської неволі, маючи доступ до архівів на батьківщині, так і іноземних, котрі аналізують його діяльність, здійснену ним у римський період життя. Така розлога *теоретична база дослідження* сприяє значно глибшому розкриттю ролі Йосифа Сліпого у формуванні і збереженні української національної ідентичності і впливу його ідей на українську діаспору у ХХ столітті.

Особливе зацікавлення викликають документи, які дисертантка вперше вводить у науковий обіг, що є, беззаперечно, дуже важливим кроком для осмислення цілісності культуротворчої діяльності Блаженнішого. Це значний обсяг архівних документів, *джерельна база*, які мають вирішальне значення для глибокого розуміння внеску Верховного Архієпископа Української Греко-Католицької Церкви Йосифа Сліпого в культурне життя української громади не тільки за кордоном, а й на Батьківщині – Апостольського Ватиканського архіву та ще неопisanого архіву Папської Колегії Святого Йосафата (м. Рим).

Відповідно до заявленого міждисциплінарного дискурсу вдало обрано і *методологію дослідження*, основою якого стали принципи історизму, науковості та об'єктивності. Сукупність обраних методів дослідження – системного, компаративного, джерелознавчого, методу аналізу та синергетики, феноменології та інших, як загальних методів наукового дослідження, так і спеціальних, забезпечили комплексний аналіз культуротворчої діяльності Йосифа Сліпого, дозволивши не лише глибоко дослідити його вплив на розвиток української культури у діаспорі, але й зробити важливі висновки щодо його ролі у збереженні та розвитку української національної ідентичності за межами України.

Дуже важливо, що дисертаційне дослідження М. Пронюк матиме практичне значення, оскільки вперше пропонує як для наукового, так і для широкого загалу цілісне представлення культуротворчої діяльності Верховного архієпископа української греко-католицької Церкви Йосифа Сліпого не тільки для історії церкви, а й для української культури в цілому. Матеріали та результати дослідження можуть використовуватися на лекційних курсах із культурології, методики, історії України та УГКЦ, історії церковної музики, і стимулювати до подальших наукових досліджень.

Результати дисертаційного дослідження апробовані М. Пронюк впродовж 2021–2025 років у чотирьох міжнародних, чотирьох всеукраїнських, трьох регіональних наукових конференціях та під час проходження міжнародного та всеукраїнського науково-практичного стажування.

Оцінка змісту роботи, її відповідність спеціальності 034 Культурологія.

Зміст і сутність виконаних досліджень відтворені у назві дисертації та публікаціях. Дисертація М. Пронюк має чітку структуру, котра відповідає прописаним цілям і завданням наукового дослідження, матеріал викладено логічно, послідовно та аргументовано.

У першому розділі роботи дисертантка розкриває теоретико-методологічні засади роботи, зокрема. розглянуто, проаналізовано та інтерпретовано основні поняття й терміни, пов'язані з темою дослідження. Окрема увага слушно зосереджена на понятті «культуротворчості», крізь теоретико-методологічну призму якого розглядається культуротворча діяльність Йосифа Сліпого. Дисертантка розглядає культуротворчість у міждисциплінарному вимірі і аналізує ключові чинники, що вплинули на формування та розвиток цього поняття у науковому дискурсі. Важливим для подальшого осмислення постаті Й. Сліпого видається здійснене роз'яснення статусу Української Греко-Католицької Церкви як Східної католицької Церкви свого права, яка перебуває у єдності з Папою Римським. У другому підрозділі розділу здійснено аналіз історіографії та джерельної бази дослідження, усі джерела тематично систематизовано і опрацьовано згідно чітко окресленого методологічного підходу, що заклало вагомий підвалини для реконструкції історичного контексту другої половини ХХ століття та вивчення постаті Йосифа Сліпого.

У Другому розділі зосереджено увагу на ролі Й. Сліпого у інституційній розбудові закладів духовної освіти у еміграції, висвітленні ролі його архієрейських подорожей у зміцненні греко-католицької церкви в діаспорі і збереженні української ідентичності поза межами Батьківщини. Дисертантка розкриває історію заснування нових навчальних закладів, таких як Український Католицький Університет святого Климента Папи та його філій, який відіграє дуже важливу роль у розвитку і збереженні української духовності за кордоном. Хочеться відзначити ретельно проаналізовану діяльність літніх філософсько-богословських курсів для священників і мирян, на яких було впроваджено лекційні курси з історії української музичної культури відомих музично-культурних діячів Ігоря Соневицького та Мирослава Антоновича. Підрозділ 2.3

висвітлює ще один важливий аспект діяльності Й. Сліпого як мецената і будівничого українських церков в еміграції, як центрів єднання вірних, і, також, культурних проєктів, які поставали біля них, зокрема детально висвітлюється історія постановня Собору Святої Софії – Премудрості Божої в Римі як духовно-релігійного та мистецького осередку життя українців.

У Третьому розділі дисертантка аналізує культурні і мистецькі проєкти Йосифа Сліпого, зокрема його наукову діяльність і роль у активізації книговидавництва за кордоном. Окремо відзначимо один з найважливіших культуротворчих проєктів – Ювілей Тисячоліття Хрещення Руси-України під проводом Блаженнішого Йосифа Сліпого, послідовний перебіг якого дисертантка висвітлює у підрозділі 3.2. та дослідження мистецьких контактів Блаженнішого з видатними українськими митцями – Святославом Гординським, Лео Молом, Григорієм Круком, Ігорем Соневицьким та Мирославом Антоновичем у підрозділі 3.3. Зазначимо, що дисертантка переконливо обґрунтовує значущість культурно-мистецьких проєктів, які відбувалися за участі Й. Сліпого і були спрямовані на системну розбудову української церкви, розвиток наукової думки та поширення української культури в діаспорному середовищі.

У висновках до роботи М. Пронюк підсумовує проведене дослідження, наголошуючи на визначальному впливі Йосифа Сліпого як духовного лідера у різних ділянках релігійно-богословського та культурно-мистецького життя української еміграції, слушно стверджуючи, що вивчення, осмислення та інтеграція його ідей у сучасні моделі культурної політики й духовного виховання будуть сприяти формуванню зрілого українського суспільства у глобалізованому світі (с. 173)

Оформлення списку використаних джерел відповідає вимогам Національного стандарту України 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

Оцінювання наукової новизни одержаних результатів.

Дисертація М. М. Пронюк вирізняється науковою новизною, адже тут *вперше*: «здійснено комплексний аналіз культуротворчої спадщини Верховного Архієпископа УГКЦ Йосифа Сліпого в контексті діяльності української діаспори другої половини ХХ століття; *опрацьовано* документи Апостольського Ватиканського архіву участі Йосифа Сліпого у Другому Ватиканському Соборі, також віднайдено, прослухано та описано аудіо-записи богослужінь, здійснених в період Синодальних сесій (1963–1965); *проаналізовано* ще неопубліковані матеріали (рукописи, листування, протоколи) архіву Папської української Колегії Святого Йосафата (м. Рим), що стосуються створення та діяльності Центрального Ювілейного Комітету УКЦ для відзначення Тисячоліття Хрещення Руси-України та його робочого секретаріату; *висвітлено роль* Йосифа Сліпого у збереженні християнської віри, української національної ідентичності, мови, національних традицій, розвитку та підтримки українського сакрального мистецтва, розбудови Церкви та надбання духовної спадщини серед емігрантських спільнот, їх культурної ідентифікації, усвідомлення власної ідентичності перед викликом та процесом асиміляції; *введено до наукового обігу* нові джерела (архівні документи, спогади сучасників, матеріали діаспорної преси), що розкривають малодосліджені аспекти його культурно-просвітницької діяльності; *запропоновано нове бачення* постаті Йосифа Сліпого як культурного лідера українського зарубіжжя, діяльність якого сприяла формуванню світоглядної єдності української діаспори, міжкультурному діалогу та збереженню національної ідентичності в полікультурному середовищі (с. 20–21).

Дані про відсутність текстових запозичень та порушень академічної доброчесності. У ході аналізу змісту дисертації М. М. Пронюк порушень академічної доброчесності (академічного плагіату, текстових запозичень без посилань, фабрикацій та фальсифікацій) не виявлено. Дисертація є самостійно виконаним науковим дослідженням, всі результати дослідження належать авторці особисто. У цілому можна констатувати, що поставлені завдання дослідження авторкою дисертації вирішено в повному обсязі, мета дослідження досягнута. Таким чином, представлена дисертація є завершеною науковою

роботою та повністю відповідає всім вимогам, що висуваються до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 034 «Культурологія».

Дискусійні положення та зауваження до дисертації

Широке контекстуальне поле дисертаційного дослідження викликало ряд запитань і зауважень до дисертанта, які, втім, не применшують наукової значущості та актуальності дослідження і мають виключно уточнюючий характер.

Запитання.

1. У Першому теоретико-методологічному розділі, де йдеться про означення терміну «культуротворчість» в структурі понятійно-категоріального апарату культурології, Ви зазначаєте: «Використовуючи праці сучасних вітчизняних та зарубіжних науковців <...> можна виокремити ключові моменти, які вплинули на розвиток і розуміння поняття культуротворчості, а також виявити основні тенденції та підходи у вивченні цього феномену» (с. 29). Історіографія українських вчених Вами достатньо вичерпно проаналізована, натомість з іноземних праць згадується лише одна, що стосується дослідження дитячої поведінки. Цікаво все ж дізнатися, чи присутнє поняття «культуротворчості» у західній історіографії, чи розробляється це поняття у теоретичному аспекті, і якщо так, то у чому його концептуальна відмінність від напрацювань українських науковців.

2. Серед джерел дослідження Вами зазначаються праці Йосифа Сліпого, зібрані і видані під назвою «Opera Omnia»: наукові статті, проповіді, виступи на міжнародних форумах та численні публічні звернення, у яких, на Вашу думку, відображено його «теологічні погляди та культурологічні концепції»(с. 45). Прошу більш детально пояснити, у чому, на Ваш погляд, суть культурологічних концепцій, які сформував у своїх працях Йосиф Сліпий?

3. Важливий аспект культурно-мистецьких зацікавлень Йосифа Сліпого складають проблеми церковної музики, зацікавлення якою відноситься ще до

часів, коли Й. Сліпий перебував на посаді Ректора Львівської богословської академії. Він відіграв важливу роль у піднесенні якості церковного співу і налагодженні системи його професійного опанування. Церковна музика, репертуар і освітні проблеми були в числі його пріоритетів і після Другої світової війни, зокрема, питання реформи церковного співу обговорювалося на конференції українського єпископату під проводом архієпископа Й. Сліпого. В останньому підрозділі Третього розділу дисертаційного дослідження, Ви згадуєте, що йдеться про підтримку Й. Сліпим контактів з відомими українськими музичними діячами, зокрема П. Маценком та М. Антоновичем, головний напрям наукових досліджень яких стосувався саме проблем церковної музики. Скажіть, будь ласка, що Вам відомо про безпосередні контакти Й. Сліпого з М. Антоновичем та П. Маценком у еміграції, чи зберігся у досліджуваних Вами архівах їх епістолярій і чи Ви мали можливість з ним ознайомитися?

Зауваження:

1. У своєму дослідженні дисертантка актуалізує поняття культури як центру зосередженості всіх проявів життя особистості Й. Сліпого, акцептуючи проблеми національної культурної ідентичності національної ментальності, духовно-релігійної та культурно-мистецької компоненти його культуротворчої діяльності. Проте однією з ключових форм культурного самовираження буття українців була музична культура, особливо в умовах діаспори, де вона допомагала зберігати національну ідентичність, і цей аспект діяльності Й. Сліпого, на нашу думку залишився недостатньо розкритим. Було б доцільно, на наш погляд, використати у дослідженні спогади М. Антоновича про його зустрічі з Й. Сліпим, Протоколи і декрети церковних соборів про богослужбовий спів Львівської Архієпархії УГКЦ, у яких брав активну участь Й. Сліпий, що дозволило б ширше висвітлити зацікавлення Блаженнішого церковно-музичними проблемами.

2. Треба відзначити ґрунтовне аналітичне висвітлення інституційної діяльності Й. Сліпого, пов'язаної з розбудовою УГКЦ в еміграції, освітніми

зкладами, зокрема УКУ як головного осередку освітньо-культурних імпульсів, спрямованих на розвиток духовності українців за кордоном, наукової діяльності та великих культурних проєктів, таких як відзначення Тисячоліття хрещення Руси-України. На жаль, дисертантка оминула своєю увагою персоналістичний підхід, пов'язаний з визначними особистостями, що відіграли важливу роль у процесі культуротворення у еміграції і з якими Блаженніший підтримував активні контакти. Використання матеріалів особового характеру збагатило б загальну картину різносторонньої культуротворчої діяльності Сліпого в індивідуально-особистісному вимірі.

Важливо наголосити, що за результатами написання наукової праці, дисертанткою опубліковано низку фахових наукових статей у відповідних збірниках, що віддзеркалюють основний зміст дослідження. У представленій науковій роботі не виявлено порушень академічної доброчесності.

Загальний висновок. Отже, вищезначене дозволяє зробити такі висновки.

Дисертація Пронюк Марії Мирославівни **«Культуротворча діяльність Верховного архиєпископа Української Греко-Католицької церкви Йосифа Сліпого в середовищі української діаспори другої половини ХХ століття»**, подана на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки», за спеціальністю 034 «Культурологія» є оригінальним, винятково актуальним та цілісним науковим дослідженням, що вирізняється вагомим теоретичним і практичним значенням, передусім, для митців ділянки культурології, а також багатьох представників сфери гуманітарного знання, фахівців з історії, релігієзнавства, богослов'я, соціології, психології, музикознавства і є такою, що повністю відповідає вимогам наказу Міністерства науки і освіти України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, Постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами, внесеними Постановами КМУ № 341 від 21.03.2022 р., № 502 від 19.05.2023 р. та

№ 507 від 03.05.2024 р.), а її авторка Пронюк Марія Мирославівна заслуговує присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 034 «Культурологія».

Офіційний опонент:

Доктор мистецтвознавства, професор,
завідувачка кафедри музичної медієвістики та україністики
Львівської національної музичної академії ім. М. Лисенка

УЛЯНА ГРАБ